

Review of Graduate Thesis Themed on Rights and Democracy Education in Social Studies Education

Sinem SİVRİ^{1*}

¹Graduate School of Social Sciences, Amasya University, Amasya, Türkiye, ORCID: 0009-0007-2994-5162

ABSTRACT

This study was conducted to examine the postgraduate theses on human rights and democracy education in the field of social studies education. Within the scope of the research, 17 postgraduate thesis on human rights and democracy education were examined in terms of different variables. Document analysis method was used in this study in which qualitative research method was adopted. The data collected from graduate theses were analyzed using the descriptive analysis technique. As a result of the research, it was concluded that the most master's theses were written on human rights and democracy education in the field of social studies education. Besides, it was seen in the research that the most theses were prepared in 2017 and the highest number of thesis were prepared at Erzincan University. It was determined that qualitative research method was preferred more in postgraduate theses and the survey model was largely used as the research design. It was observed that more than one data collection tool was used in collecting data and the survey was at the forefront. It has been observed that social studies teachers are more preferred as data sources in theses, and that descriptive analysis comes to the fore in qualitative research and percentage/frequency analysis comes to the fore in quantitative research. It was determined that the methods were not specified in some of the studies examined. This situation negatively affected the comprehensibility of the research. Considering the research results, collective suggestions are presented for studies on human rights and democracy education in the field of social studies education.

Keywords: Social studies, human rights, democracy education

Type: Research

Article History

Received: 18.02.2024

Accepted: 05.03.2024

Published: 26.03.2024

*Corresponding Author:
snmsvrpat@gmail.com

Sosyal Bilgiler Eğitiminde İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Konulu Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi*

Sinem SİVRİ^{1*}

¹ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye, ORCID: 0009-0007-2994-5162

ÖZET

Bu araştırma, Sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi amacıyla yürütülmüştür. Araştırma kapsamında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan, 17 lisansüstü tez farklı değişkenler açısından incelenmiştir. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada lisansüstü tezlerden toplanan veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda en fazla yüksek lisans tezi yazıldığı, sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan çalışmada en fazla tezin 2017 yılında hazırlandığı ve sayıca en çok Erzincan Üniversitesi'nde hazırlandığı görülmüştür. Lisansüstü tezlerde nitel araştırma yönteminin daha çok tercih edildiği, araştırma deseni olarak büyük oranda tarama modelinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Verilerin toplanmasında birden fazla veri toplama aracı kullanıldığı ve anketin ön planda olduğu görülmüştür. Tezlerde veri kaynağı olarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin daha çok tercih edildiği, nitel çalışmalarda betimsel analizin, nicel çalışmalarda ise yüzde/frekans analizinin ön plana çıktığı görülmüştür. İncelenen araştırmaların bir kısmında yöntemlerinin belirtilmediği saptanmıştır. Bu durum araştırmaların anlaşılabilirliğini olumsuz etkilemiştir. Araştırma sonuçları göz önünde bulundurularak, sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda çalışmalara yönelik toplu öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, insan hakları, demokrasi eğitimi

Tür: Araştırma

Makale Geçmişi
Gönderim: 18.02.2024
Kabul: 05.03.2024
Yayınlanma: 26.03.2024

*Sorumlu Yazar:
snmsvrpat@gmail.com

GİRİŞ

İnsan hakları ve demokrasi eğitimi toplumumuzda önemli bir yere sahiptir. İnsan haklarına saygı gösteren demokratik vatandaşlar yetiştirmek toplum için değer taşımaktadır. Toplum içerisinde demokrasi kültürünün yayılması ve geliştirilmesini sağlamak için eğitim kurumlarında demokrasi ve insan haklarına önem veren bireyler yetiştirilmelidir. İnsan hakları, din, dil, ırk, cinsiyet veya sosyal statü ayrımı yapmaksızın, bireylerin sadece insan oldukları için bütün temel haklara sahip olmalarını içerir (Koçoğlu, 2008). Ayrıca insan hakları Birleşmiş Milletler tarafından hukuki olarak güvence altına alınmıştır. Tüm insanlar eşit olarak bu haklara sahiptir (Çüçen, 2003).

Demokrasi ise toplumun kendi yöneticilerini seçtiği bir yönetim şekli veya toplumun özgürce karar alabilme süreci olarak ifade edilmiştir. Demokrasi halkın egemen olduğu, devlet ile halkın ilişkisinin şeklinin belirlendiği ve farklı düşüncelerin ifade edilebildiği bir sistem olarak da tanımlanmaktadır (Kaşaveklioğlu, 2013). Esen (2011) demokrasiyi insanı temel alan, insana değer veren ve farklı görüşlere saygı duyarak tüm insanları eşit kabul eden bir anlayış olarak tanımlamıştır. Bir yönetim şekli olan demokrasi, insan haklarının uygulandığı rejimi ifade etmektedir. Bu bağlamda insan haklarının korunması ve güvence altına alınması demokrasi ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla insan hakları ve demokrasi kavramı birbiri ile yakından ilişkilidir (Topal, 2017).

Günümüzde insan hakları ve demokrasi kavramının önemi giderek artmaktadır. İnsanı insan olduğu için değerli görmek ve insan onuruna yakışır şekilde davranışlarda bulunmak her vatandaşın görevidir. İnsanların fikirlerine saygı göstermek, görüşlerine önem vermek toplumsal düzenin gerekliliğidir. Ayrıca toplum içerisinde barış ve huzurun sağlanabilmesinin temel ölçütü demokrasi ve insan haklarının korunmasıdır. İnsan haklarının korunması ve öğrenilmesi eğitim aracılığıyla bireylere kazandırılabilir. Çünkü insana bilinç, bilgi ve duyarlılık eğitim aracılığıyla kazandırılmaktadır (Karatekin vd., 2012; Dolanbay, 2011; Aydeniz, 2010).

Öğretim programlarının temelinde, topluma yararlı, üretken ve iyi vatandaşlar yetiştirmek vardır. Öğretim programları içerisinde iyi vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen en kapsamlı ders sosyal bilgilerdir. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersi demokratik değerlerin önemine inanan, üretken, çevresine duyarlı, hak ve sorumluluk sahibi, insan haklarına saygılı, toplum için gerek duyulan değer ve becerilere sahip vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle insan hakları ve demokrasi eğitiminin verilebileceği en uygun ders sosyal bilgilerdir (Özdemir vd., 2023; Tonga vd., 2013).

Sosyal Bilgiler dersi, bireylerin toplumda etkin birer vatandaş olarak yer alması için vatandaşlık eğitimi üzerinde duran bir derstir. Sosyal bilgiler dersi aracılığı ile bireylerin yaşadıkları toplumu tanımaları ve uyum sağlamaları amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda demokrasiyi benimsemiş, toplum kurallarına uyan, insan haklarına saygılı ve sorumluluk sahibi bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir (Sağlamgöncü, 2023).

İnsan hakları ve demokratik değerleri benimsemek, etkin vatandaş olmanın özellikleri arasında yer almaktadır (Çevik Kansu, 2017). Bundan dolayı Sosyal bilgiler eğitiminde bu kavramlar önemli bir konu alanı haline gelmiştir. Alan yazın incelendiğinde insan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik ders kitabı ve program inceleme araştırmaları (Aşyrov, 2021; Koçoğlu, 2012; Koçoğlu, 2008; Kuzucu, 2018; Ünal, 2014), öğretmen ve öğretmen adayı görüşlerinin alındığı araştırmalar (Akçeşme - Kurtdede Fidan, 2021; Başaran, 2007; Dolanbay, 2011; Gürel, 2016; Kaçar - Kaçar, 2016), tez, makale ve bildiri çalışmalarının incelenmesi (Kurtdede Fidan - Mert, 2023) gibi araştırmaların olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmalardan farklı olarak bu araştırma, 2007-2021 yılları arasında yapılan lisansüstü tezlerin farklı değişkenler açısından incelenmesini kapsamaktadır. Bu değişkenler lisansüstü tezlerin türlerine, yıllarına, üretildiği kurumlara, kullanılan yöntemlere, kullanılan desenlere, veri toplama araçlarına, veri elde edilen kaynak ya da kişilere ve veri analiz yöntemlerine göre dağılımlarını içermektedir. Yapılan araştırmaların incelenmesi alan yazındaki bilgilerin güncellenmesi açısından önem taşıyabilir. Bu bağlamda insan hakları ve demokrasi eğitimi alanında yapılan lisansüstü araştırmaların analiz edilmesi yeni çalışmalara ışık tutması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca araştırmada incelenen lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı, yapıldığı üniversiteler, yöntemleri, veri toplama araçları, çalışma grupları ve veri analiz yöntemleri belirlenerek bu konudaki araştırmaları görmek isteyen araştırmacılara yol göstermesi açısından önem göstermektedir. Bu kapsamda bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi kapsamında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesidir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?
- İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerin üretildiği kurumlara göre dağılımı nasıldır?
- İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerinin dağılımı nasıldır?
- İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma desenlerinin dağılımı nasıldır?
- İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçlarının dağılımı nasıldır?
- İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerde veri elde edilen kaynak ya da kişilerin dağılımı nasıldır?
- İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerde kullanılan veri analiz yöntemlerinin dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel bir araştırma yöntemi olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Nitel araştırma esnek, açık ve yorumlayıcı bir araştırma yöntemidir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan konuya ilişkin bilgilerin görsel ve yazılı materyallerin analiz edilmesini kapsamaktadır (Yıldırım - Şimşek, 2021). Araştırmada, araştırılan konu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesi ve araştırmanın amacına uygun olması nedeniyle doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır.

Dokümanlar

Bu kapsamda çalışmanın ilk aşamasında Yüksek Öğretim Kurulu'nun Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "Sosyal bilgiler", "İnsan hakları" ve "Demokrasi eğitimi" anahtar kelimelerinde arama yapılmıştır. Arama sonucunda erişim sağlanabilen 17 teze ulaşılmıştır ve çalışma kapsamında incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma kapsamında Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında, sosyal bilgiler, insan hakları ve demokrasi eğitimi anahtar kelimeleri aratılmıştır. Arama sonucunda 19 tane lisansüstü teze ulaşılmıştır. Ancak 2 teze ulaşılamadığı için çalışmaya dâhil edilememiştir. Geriye kalan 17 tez incelenmiş ve araştırmanın temel amacına uygun olduğu görülmüştür.

İncelenen tezler sonucunda elde edilen veriler betimsel analiz yönteminden yararlanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilen verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesini ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde temel amaç, elde edilen bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım - Şimşek, 2021).

BULGULAR

Bu bölümde incelenen lisansüstü tezlerin türü, yapıldığı yıl, üretildiği kurum, kullanılan yöntem, kullanılan araştırma deseni, kullanılan veri toplama araçları, çalışma grupları ve veri analiz yöntemleri açısından incelendiği bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmada öncelikle sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımı incelenmiştir. İncelenen lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımı

Lisansüstü tezlerin türü	Frekans
Doktora	1
Yüksek lisans	16
Toplam	17

Tablo 1 incelendiğinde sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda 1 doktora tezinin ve 16 adet yüksek lisans tezinin yayımlandığı görülmektedir. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda üretilen yüksek lisans tezi ile doktora tezi arasında nicelik olarak kayda değer farklılık olduğu dikkat çekmektedir.

Araştırmada sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımları incelenmiştir. Tablo 2’de lisansüstü tezlerin yılları göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 2. Lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı

Yıllar	Frekans
2021	2
2020	1
2019	2
2018	1
2017	3
2014	2
2013	1
2011	2
2010	1
2008	1
2007	1
Toplam	17

Tablo 2’de görüldüğü gibi sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezler yıllara göre incelendiğinde, 2017 yılında üç; 2011, 2014, 2019 ve 2021 yıllarında iki; 2007, 2008, 2010, 2013, 2018 ve 2020 yıllarında bir tezin yayımlandığı görülmektedir. Ayrıca 2009, 2012, 2015 ve 2016 yıllarında ise sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yayımlanmış bir lisansüstü tezinin bulunmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Lisansüstü tezlerin üretildiği kurumlara göre dağılımının incelenmesi Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Lisansüstü tezlerin üretildiği kurumlara göre dağılımı

Üniversite	Frekans
Sakarya Üniversitesi	1
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	2
Gazi Üniversitesi	2
Adnan Menderes Üniversitesi	1
Erzincan Üniversitesi	3
Kastamonu Üniversitesi	1
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1
Marmara Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	1
Fırat Üniversitesi	1
Trakya Üniversitesi	1
İstanbul Üniversitesi	1
Toplam	17

Sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezler incelendiğinde, en fazla çalışmanın Erzincan Üniversitesinde (3 adet) olduğu görülmektedir. Bu üniversiteyi İnönü ve Gazi Üniversiteleri (2 adet) takip etmektedir. Diğer 7 üniversitenin her birinde ise birer adet tez çalışmasının olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı

Araştırma Yöntemi	Frekans
Nitel	8
Nicel	2
Karma	1
Belirtilmemiş	6
Toplam	17

Tablo 4 incelendiğinde, sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerde en fazla nitel araştırma en az ise karma yöntemin tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca araştırma yönteminin belirtilmediği lisansüstü tezlerin çoğunlukta olduğu da görülmektedir.

Sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımı Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımı

Araştırma Deseni	Frekans
DeneySEL desen	1
Belirtilmemiş	1
Doküman inceleme	3
Durum çalışması	4
Açıklayıcı sıralı desen	1
Tarama modelleri	6
Tarihsel yöntem	1
Toplam	17

Tablo 5 incelendiğinde, Sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin en fazla tarama modelinde yapıldığı görülmektedir. Tarama modelini, durum çalışması ve doküman inceleme yöntemi izlemektedir. Lisansüstü tezlerde deneysel desen, karma yöntem araştırmalarından açıklayıcı sıralı desen ve tarihsel yöntem gibi farklı yöntemlerde yer almaktadır. Bazı tezlerde ise yöntemle ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır.

Sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı ise Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçlarının dağılımı

Veri toplama araçları	Frekans
Anket	5
Ölçek	2
Başarı testi	1

Belirtilmemiş	6
Görüşme formu	3
Doküman inceleme	1
Toplam	18

İncelenen lisansüstü tezlerin genelinde birden fazla veri toplama aracı kullanıldığı için ayrı frekanslarda yazılmıştır. Tablo 5 incelendiğinde, lisansüstü tezlerde en fazla veri toplama aracı olarak anketin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca lisansüstü tezlerde veri toplama araçlarının çoğunlukla belirtilmediği görülmektedir.

Sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerde veri elde edilen kaynak ya da kişilerin dağılımı incelenmiştir. İnceleme sonucunda bazı araştırmacıların birden fazla veri elde etme kaynağı kullandığı görülmüştür. Yapılan inceleme sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Lisansüstü tezlerde veri elde edilen kaynak ve kişilerin dağılımı

Veri elde edilen kaynak ve kişiler	Frekans
Sosyal bilgiler öğretmen adayları	1
Sosyal bilgiler öğretmenleri	5
Sınıf öğretmenleri	2
Ortaokul öğrencileri	2
Akademisyen	1
Ders kitapları	4
Ders programları	1
Lisans programı dersleri	1
Belirtilmemiş	2
Toplam	19

Tablo 7’de gösterilen veri elde edilen kaynak ya da kişilerin dağılımı incelendiğinde, en fazla sosyal bilgiler öğretmenlerinin veri elde edilen kişiler olarak seçildiği görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerini ise ders kitaplarının takip ettiği görülmektedir. Bazı lisansüstü tezlerin ise veri elde etme kaynaklarına veya kişilere yer vermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca en az veri elde edilen kaynak ya da kişiler sosyal bilgiler öğretmen adayları, akademisyenler, ders programları ve lisans programı dersleri olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezler veri analiz yöntemlerine göre incelenmiş ve iki başlık altında uygun olduğu yaklaşıma göre Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Lisansüstü tezlerde kullanılan veri analiz yöntemlerinin dağılımı

Veri analiz yöntemleri	Frekans
Nicel veri analiz yöntemleri	10
Belirtilmemiş	3
Çıkarımsal istatistik	1
t-testi	1
Anova	1
Açıklayıcı faktör analizi	1
Yüzde/frekans	2
Betimsel istatistik	1
Nitel veri analiz yöntemleri	13

İçerik analizi	6
Betimsel analiz	7

Tablo 8 incelendiğinde lisansüstü tezlerde nicel ve nitel veri analiz yöntemleri kullanıldığı görülmektedir. Nicel veri analiz yöntemlerinde en fazla analiz yönteminin yüzde/frekans olduğu belirlenmiştir. Nitel veri analiz yöntemlerinde en fazla betimsel analiz yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca lisansüstü tezlerden üçünün veri analiz yöntemini belirtmediği tespit edilmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgulara dayalı olarak, insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda 16 yüksek lisans ve 1 tane doktora tezi olmak üzere toplam 17 lisansüstü tezin yayımlandığı sonucuna ulaşılmıştır. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin önemi göz önüne alındığında bu sayının yeterli olmadığını söylemek mümkündür. İncelenen lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımına bakıldığında, en fazla yüksek lisans düzeyinde tez çalışmasının yapıldığı görülmüştür. Doktora düzeyinde ise bu sayının yalnızca bir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaya'nın (2021) doktora tez çalışması, sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan tek doktora tez çalışması olarak bulunmuştur. Bu bağlamda alandaki çalışmaların 16 tanesinin yüksek lisans tezi olmasına dayanarak doktora tez sayısının az olduğunu söylemek mümkündür. Alaca'nın (2020) lisansüstü eğitim tezlerinin değerlendirilmesi üzerine yaptığı çalışmada da doktora düzeyinde yapılan tezlerin, yüksek lisans düzeyinde yapılan tezlere göre az olduğu saptanmıştır. Lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, diğer yıllara göre 2017 yılında (3) bir artış olduğu görülmüştür. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ele alan çalışmalar 2018-2020 yıllarında azalma gösterse de eğitim-öğretim programının 2018 yılında değişikliğe uğraması araştırmacıların bu alana daha çok ilgi göstermesine ve 2019-2021 yılları arasında çalışmalarda tekrar bir artış yaşanmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, 2007-2021 yılları arasında sosyal bilgiler eğitimi alanında insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda 13 farklı üniversitede lisansüstü tez çalışması yapıldığı saptanmıştır. Bu üniversiteler içerisinde en fazla tez çalışmasının farklı danışmanlar yönetiminde Erzincan Üniversitesi'nde yapıldığı görülmüştür. En az ise Sakarya, Çanakkale On SekizMart, Adnan Menderes, Kastamonu, Niğde Ömer Halisdemir, Marmara, Ankara, Fırat, Trakya ve İstanbul Üniversitelerinde yayımlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'deki üniversite sayısı ve sosyal bilgiler eğitiminin yüksek lisans ve doktora düzeyinde olduğu enstitüler göz önünde bulundurulduğunda bu sayının oldukça sınırlı olduğu söylenebilir.

Lisansüstü tezlerde araştırma yöntemleri incelendiğinde en fazla nitel araştırma yöntemi, en az ise karma araştırma yönteminin kullanıldığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmacıların sıklıkla nitel araştırma yöntemlerini tercih ettikleri görülmüştür. Araştırmanın bu bulgusu Kurtde Fidan ve Mert'in (2023) çalışma sonuçlarıyla

örtüşmektedir. Bunun yanında incelenen lisansüstü tezlerde araştırma yöntemlerinin çoğunlukla belirtilmediği dikkat çekici bulgular arasındadır. Araştırma yöntemlerinin belirtilmemesi çalışmaların anlaşılmasını ve niteliğini olumsuz etkilemektedir.

Araştırmada lisansüstü tezlerde tercih edilen araştırma desenlerinin dağılımları da incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre araştırmacılar tarafından en fazla tarama modelinin tercih edildiği görülmüştür. Ayrıca tarama modellerinden sonra en fazla durum çalışması deseninin kullanıldığı tespit edilmiştir. Dilek, Baysan ve Öztürk (2018) de yaptıkları çalışmada benzer olarak, yüksek lisans tezlerinde tarama modelinin fazla kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır. Yapılan araştırmada deneysel desen ve açıklayıcı sıralı desenin çok az tercih edildiği belirlenmiştir. Bu duruma deneysel desen ve açıklayıcı sıralı desenin tarama modellerine göre daha uzun zaman alması ve zor olmasının etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanında incelenen lisansüstü tezlerin bazılarında, araştırma desenlerinin belirtilmediği veya eksiklikler olduğu belirlenmiştir. Araştırmalarda araştırma deseninin belirtilmemesi araştırmanın anlaşılabilirliğini olumsuz etkilemektedir. Oruç ve Ulusoy'un (2008) tez çalışmaları üstüne yaptıkları araştırma bu bulguyu destekler niteliktedir.

Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerde çeşitli veri toplama araçları kullanılmıştır. Lisansüstü tezlerde veri toplama aracı olarak en fazla anketin kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanında araştırmacıların en fazla görüşme formu ve ölçek gibi veri toplama araçlarını kullandıkları belirlenmiştir. Kurtdede Fidan ve Mert'in (2023), çalışma sonuçlarına bakıldığında ise veri toplama aracı olarak en fazla görüşme formunun tercih edildiği görülmüştür. Bu doğrultuda çalışmaların bulguları birbirinden farklılaşmaktadır. Araştırmanın bir diğer sonucu ise araştırmacıların, tezlerinde birden fazla veri toplama aracı kullanmayı tercih ettikleri olmuştur. Araştırmacıların, birden fazla veri toplama aracı kullanmalarının sebebi çalışmalarının niteliğini ve derinliğini artırma çabası olabilir.

Araştırmada incelenen lisansüstü tezlerin çalışma gruplarına ilişkin sonuçlar, bazı araştırmacıların bir bazı araştırmacıların ise birden fazla çalışma grubu tercih ettiklerini göstermiştir. Araştırmacıların, birden fazla çalışma grubu ile çalışmalarının nedeni araştırmaya nitelik kazandırmak olabilir. İncelenen tezlerde çalışma grubu olarak sosyal bilgiler öğretmen adayları, sosyal bilgiler öğretmenleri, sınıf öğretmenleri, ortaokul öğrencileri, sosyal bilgiler alanında çalışan akademisyenler, ders kitapları, ders programları ve lisans programı dersleri seçilmiştir. Çalışma gruplarında en fazla sosyal bilgiler öğretmenlerine ve ders kitaplarına yer verilirken, diğer çalışma gruplarına daha az yer verildiği saptanmıştır. Kurtdede Fidan ve Mert'in (2023) araştırma sonuçlarına bakıldığında en fazla sınıf öğretmenleri ile çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın sonucu Kurtdede Fidan ve Mert'in (2023) çalışma sonuçlarıyla farklılaşmaktadır. Tüm sonuçlar göz önüne alındığında araştırmacıların en fazla sosyal bilgiler öğretmenleri ile çalışmasının nedeni, sosyal bilgiler öğretmenlerini dersin yürütücüsü ve kolay çalışabilecekleri katılımcılar olarak görmesi olabilir. Ayrıca insan hakları ve demokrasi eğitimi kavramlarının öğrenilmesinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin daha etkin rol oynadığı

düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmalarda sosyal bilgiler öğretmenleri daha fazla tercih edilmiştir.

Lisansüstü tezlerde nicel ve nitel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Ancak bazı araştırmacıların veri analiz yöntemlerini nicel ve nitel olarak belirtmediği tespit edilmiştir. Bu durumun, nicel ve nitel veri analiz yöntemlerinin araştırmacılar tarafından tam anlaşılmasından dolayı olduğu düşünülebilir. Bunun yanında nicel veri analiz yöntemlerinden en fazla yüzde/frekans analizinin tercih edildiği görülmüştür. Nitel veri analiz yöntemlerinde ise en fazla betimsel analiz yönteminin kullanıldığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarının geneline bakıldığında sosyal bilgiler eğitiminde insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda lisansüstü çalışmaların az olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca incelenen tezlerde araştırma yöntemi, araştırma deseni ve çalışma grupları hakkında eksiklikler olduğu belirtilebilir. Çalışmaların daha iyi anlaşılabilmesi için bu başlıkların detaylandırılmasının yararlı olabileceği söylenebilir.

Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak aşağıdakiler önerilmektedir:

- Sosyal bilgiler eğitiminde insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yapılan yüksek lisans tez sayısına göre doktora tezi oldukça azdır. İlgili alan daha fazla doktora tezine konu olabilir ve daha detaylı incelemeler ve araştırmalar yapılabilir.
- Sosyal bilgiler eğitiminde insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda gerçekleştirilecek lisansüstü tezlerinin özgünlüğü açısından ilk ve ortaokul öğrencilerinden veri elde edilerek çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- Sosyal bilgiler eğitiminde insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda gerçekleştirilecek tez çalışmalarının özgünlüğü bakımından deneysel ve karma yöntem araştırmalarına daha fazla yer verilebilir.
- Sosyal bilgiler eğitiminde insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda gerçekleştirilmiş lisansüstü tezlerine ilişkin meta-sentez araştırmaları gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Aydeniz, Duriye. *İlköğretim 4. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinin İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimindeki İşlevselliği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Alaca, Eray. "Türkiye'de Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Üzerine Yapılan Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Değerlendirilmesi". *Asya Studies* 4/12 (2020), 1-10.
- Akçeşme, Burak – Kurtdede Fidan, Nuray. "Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersine Yönelik Görüşleri". *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 147-164.
- Aşyrov, Arslan. *Türkiye ve Türkmenistan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İnsan Hakları ve Demokrasi Kavramlarının Karşılaştırılması*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Başaran, Tonguç. *İlköğretim Okullarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Çevik Kansu, Ceren. "Öğretmen Adaylarının Etkili Vatandaşlık Yeterlik Düzeylerinin ve Demokrasi Anlayışlarına İlişkin Algılarının İncelenmesi". *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/3 (2017), 25-36.
- Çuçen, A.Kadir. "İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 2 (2003), 7-35.
- Dilek, Ali vd. "Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi Üzerine Yapılan Yüksek Lisans Tezleri: Bir İçerik Analizi Çalışması". *Turkish Journal of Social Research / Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 22/2 (2018), 581-602.
- Dolanbay, Hatice. *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Dersinin İşlenişine İlişkin Görüşleri*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Esen, Hanife. *Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki İnsan Hakları ve Vatandaşlık Bilinci İle İlgili Konuların Öğretmen Görüşlerine Göre Belirlenmesi*. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Gürel, Davut. "Sınıf ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine Yönelik Görüşlerinin Karşılıklı Olarak İncelenmesi". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 17/3 (2016), 641-660.
- Karatekin, Kadir vd. "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları Eğitimine Yönelik Tutumları". *Turkish Studies, International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic* 7/4 (2012), 2193-2207.

- Kaçar, Hakan – Kaçar, Mevra. "İlkokul Dördüncü Sınıf Öğretmenlerinin Dördüncü Sınıf İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşleri". *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* 8 (2016), 182-196.
- Kaya, Fatih. *İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler ile İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Derslerindeki Değerlere İlişkin Tutumları*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Kaşaveklioğlu, Sümevra. *7.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde İşbirliğine Dayalı Öğretim Yönteminin Kullanılmasının Öğrencilerin Akademik Başarı İle Demokratik Tutum ve İnsan Hakları Algılarına Etkisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Koçoğlu, Erol. "Cumhuriyetten Günümüze İnsan Hakları ve Demokrasi Kavramları Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Eğitim Programının İncelenmesi". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 (2012), 1-20.
- Koçoğlu, Erol. *İnsan Hakları ve Demokrasi Kavramlarının İlköğretim Sosyal Bilgiler Müfredatındaki Yeri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Kuzucu, Ceren. *İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ile Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Temel İnsani Değerler Açısından Karşılaştırılması*. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kurtdede Fidan, Nuray – Mert, Bünyamin. "İlkokullarda İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Eğitimi Alanında Yapılan Çalışmaların İncelenmesi". *Trakya Eğitim Dergisi* 13/1 (2023), 280-304.
- Oruç, Şahin – Ulusoy, Kadir. "Sosyal Bilgiler Öğretimi Alanında Yapılan Tez Çalışmaları". *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi* 26 (2008), 121-132.
- Özdemir, Halil vd. "Türkiye'deki Sosyal Bilgiler Eğitiminde Demokrasi ve İnsan Haklarının Önemi". *International Journal of Progressive Studies in Education (ijopse)* 1/1 (2023), 65-74.
- Sağlamgöncü, Ahmet. "Sosyal Bilgiler Eğitiminde Okuryazarlık: Lisansüstü Eğitimde Gerçekleştirilen Okuryazarlık Araştırmaları". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2023), 253-276.
- Topal, Mehmet. *Demokrasi ve İnsan Hakları Kavramlarına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Tonga, Deniz vd. "İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Kazanımların Vatandaşlık ve İnsan Hakları Konuları Açısından Değerlendirilmesi". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 171/171 (2013), 289-308.

Ünal, Rabia. *İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının İnsan Hakları Boyutunda İncelenmesi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 12. Basım, 2021.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu alıőmada ‘‘Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etięi Yönergesi’’ kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuőtur. Yönergenin ikinci bölümü olan ‘‘Bilimsel Araştırma ve Yayın Etięine Aykırı Eylemler’’ başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiőtir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırma tek yazarlı olduğu için çalışmanın tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiőtir.

ÇATIŐMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kiői ya da kurum ile finansal ya da kiőisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Bundan dolayı araştırmada herhangi bir çıkar atıőması yer almamaktadır.